

Переклад українською сигнального невідредагованого примірника

Distr.: General
15 March 2023

Original: English

Рада з прав людини

П'ятдесят друга сесія

27 лютого – 31 березня 2023

Пункт 4 порядку денного

Ситуації у сфері прав людини, що потребують уваги Ради

Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні*

Резюме

У цій доповіді, поданій відповідно до резолюції 49/1 Ради ООН з прав людини, Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні викладає основні результати своєї роботи від початку виконання свого мандату. Зібрані докази свідчать про те, що російською владою було скоєно численну кількість порушень у сфері міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права у багатьох регіонах України та у Російській Федерації. Багато з цих порушень прирівнюються до воєнних злочинів та включають умисні вбивства, напади на цивільних осіб, незаконне позбавлення волі, тортури, звалтування, примусове переміщення та депортацію дітей.

Комісія дійшла висновку, що російські збройні сили здійснювали напади із застосуванням вибухової зброї у населених пунктах, явно нехтуючи шкодою та стражданнями, завданими цивільному населенню. Комісія задокументувала випадки невибіркових та непропорційних нападів, а також незастосування запобіжних заходів, що є порушенням міжнародного гуманітарного права.

Крім того, Комісія встановила, що, починаючи з 10 жовтня 2022 року, серійні атаки російських збройних сил на енергетичну інфраструктуру України та застосування тортур російською владою можуть бути прирівняні до злочинів проти людяності. Комісія рекомендує проведення подальших розслідувань.

Комісія задокументувала невелику кількість порушень, скоєних українськими збройними силами, включаючи ймовірні невибіркові атаки та два інциденти, що становлять воєнні злочини.

Насамкінець, Комісія рекомендує розслідувати всі порушення і злочини та притягнути винних до відповідальності як на національному, так і на міжнародному рівні. Комісія закликає до застосування комплексного підходу до процесу притягнення до відповідальності, що включає як притягнення до кримінальної відповідальності, так і здійснення права жертв на встановлення істини, репарації та неповторення.

* Цю доповідь було подано пізніше з метою включення інформації про останні події.

I. Вступ

1. [Резолюцією 49/1](#), прийнятою 4 березня 2022 р., Рада з прав людини створила Незалежну міжнародну комісію з розслідування порушень в Україні з метою розслідування всіх ймовірних порушень та утисків прав людини і порушень міжнародного гуманітарного права, а також пов'язаних із ними злочинів у контексті агресії Російської Федерації проти України. 30 березня 2022 р., Президент Ради з прав людини [призначив](#) Еріка Мьосе (Норвегія), Ясмінки Джумхур (Боснія та Герцеговина) та Пабло де Грейфа (Колумбія) в якості незалежних членів Комісії на чолі з паном Мьосе.
2. [Резолюцією S-34/1](#), прийнятою 12 травня 2022 р., Рада далі доручила Комісії зосередити свою роботу на подіях, що відбулися наприкінці лютого та у березні 2022 р. у Київській, Чернігівській, Харківській та Сумській областях. Відповідні висновки Комісії викладено у доповіді, поданої до Генеральної Асамблеї 18 жовтня 2022 року.¹ Ця поточна доповідь відображає результати роботи Комісії від моменту її створення.
3. Згідно з принципами незалежності та неупередженості, Комісія проаналізувала, чи є ситуація в Україні актом «агресії Російської Федерації проти України», як зазначено в резолюції 49/1. Відповідно до визначення поняття агресії, наведеного в резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї, Комісія знайшла обґрунтовані підстави зробити висновок, що вторгнення та напади російських збройних сил² на територію і збройні сили України кваліфікуються як акти агресії проти України.³
4. З метою розслідування Комісія здійснила 10 поїздок до України та відвідала 56 міст, селищ та населених пунктів. Комісія також відвідала Естонію та Грузію для проведення інтерв'ю з людьми з місцевостей, що постраждали від цього збройного конфлікту. Комісія провела 610 інтерв'ю із 595 особами (348 жінок та 247 чоловіків) особисто та дистанційно, оглянула місця руйнувань, поховань, місця утримання під вартою та катувань, а також залишки зброї, та ознайомила із документами, фотографіями, супутниковими зображеннями та відео.
5. Комісія вдячна українським посадовцям за забезпечення доступу та надання письмових відповідей на її запити. На глибокий жаль Комісії, її спроби встановити змістовну комунікацію з Російською Федерацією виявилися безуспішними, оскільки її вербальні ноти та листи залишилися без відповіді. Одна російська державна установа передала Комісії матеріали, які вона розглянула.
6. У своїй роботі Комісія керується принципами незалежності, неупередженості, об'єктивності та добросовісності. Комісія застосовує підхід, орієнтований на інтереси потерпілих та неухильно дотримується принципу «не нашкодь». Відповідно до стандарту доказування, якого дотримується більшість міжнародних слідчих комісій, а саме, «обґрунтованих підстав зробити висновок», Комісія дійшла таких висновків, коли на основі сукупності перевіреної інформації об'єктивний та звичайний розсудливий спостерігач мав би «обґрунтовані підстави зробити висновок», що ці факти представлені так, як вони дійсно відбулися.
7. У зв'язку із великою кількістю відповідних подій, безпекових та логістичних обмежень, а також через деякі проблеми, пов'язані з розслідуванням певних питань, Комісія зосередила свої зусилля на роботі над звинуваченнями та справами, що ілюструють конкретні закономірності.
8. Комісія висловлює свою вдячність всім, хто надав свідчення та іншу цінну інформацію, відгукнувся на запит про надання інформації (зокрема, 38 листів від підлітків) та сприяв роботі Комісії. Комісія цінує допомогу, надану урядами та агенціями Організації Об'єднаних Націй, іншими міжнародними організаціями та неурядовими організаціями.

¹ [A/77/533](#).

² У рамках цієї доповіді «російські збройні сили» означитимуть всіх комбатантів, визначених як такі або безпосередньо пов'язані з російськими збройними силами.

³ [A/RES/3314\(XXIX\)](#), статті 1-4.

II. Правові рамки

9. Відповідно до резолюції 49/1, міжнародне право прав людини, міжнародне гуманітарне право та міжнародне кримінальне право становлять право, застосовне до мандата Комісії.

10. Україна та Російська Федерація є учасницями, відповідно, восьми і семи основних правових інструментів Організації Об'єднаних Націй з захисту прав людини. Вони також зобов'язані дотримуватися різних інструментів міжнародного гуманітарного права, включаючи чотири Женевські конвенції 1949 року. Згідно до загальної Статті 2 зазначених конвенцій, ситуація в Україні є міжнародним збройним конфліктом.

11. Ані Україна, ані Російська Федерація не є державами-учасницями Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС). Однак, юрисдикція МКС поширюється на події в Україні згідно двох декларацій, поданих Україною, та звернень держав-учасниць МКС. Римський статут та визначені ним ознаки складу злочинів надають детальний опис елементів для деяких із ймовірних злочинів. У тих сферах, де юрисдикція МКС виявилася недостатньою, Комісія застосовувала ознаки складу злочинів у рамках Римського статуту за умови, що вони відображають звичаєве міжнародне право.

III. Передумови

A. Контекст подій у військовій та безпековій сферах

12. 24 лютого 2022 року президент Російської Федерації Володимир Путін заявив про своє рішення провести «спеціальну військову операцію» в Україні з метою «демлітаризації та денацифікації» України. Того ж дня війська Російської Федерації перетнули різні пункти кордону з Україною, у тому числі кордон із Білоруссю, та атакували з землі, повітря і моря.

13. Міжнародні та регіональні організації та держави найрішучішим чином засудили вторгнення і запровадили далекосяжні економічні санкції.⁴ Вони також висловили серйозне занепокоєння через ризик поширення або ескалації збройного конфлікту і «неприйнятну ядерну риторику», яку використовують російські посадовці.⁵ Засудження також пролунало на адресу Білорусі, яка дозволила Російській Федерації використовувати свою територію та інфраструктуру для ведення бойових дій в Україні.⁶

14. Українські міста та населені пункти стали ареною запеклих бойових дій. Гуманітарна допомога майже не потрапляла у найбільш постраждалі від боїв райони, позбавляючи цивільне населення можливості задовільнити базових потреби. Маріуполь був одним з міст, що зазнали найбільше руйнувань, і де, за оцінками, загинули тисячі людей і були знищено великі частини міста. Деякі напади, в тому числі на об'єкти критично важливої інфраструктури країни, вплинули на всю країну, включаючи віддалені від лінії фронту райони.

15. Населення під окупацією повідомляло про серйозні порушення прав людини. На тлі широкого засудження подій у Бучі Київської області Генеральна Асамблея прийняла резолюцію із закликом призупинити членство Російської Федерації в Раді з прав людини.⁷

⁴ Наприклад, [A/RES/ES-11/1](#).

⁵ [SC/15036; Новини ООН. «Війна в Україні: ризик поширення «залишається надто реальними», вважає Рада Безпеки», 16 листопада 2022.](#)

⁶ Європейський Союз (Рада): [Обмежувальні заходи ЄС проти Білорусі](#).

⁷ [A/RES/ES-11/3](#).

16. У вересні в окупованих районах Донецької, Херсонської, Луганської та Запорізької областей російська влада⁸ провела так звані референдуми про їхнє приєднання до Російської Федерації. 30 вересня 2022 року президент Путін і де-факто влада чотирьох областей підписали «договори» про їхнє «приєднання» до Російської Федерації.⁹ Генеральна Асамблея визнала спробу анексії незаконною і закликала до її негайного скасування.¹⁰

17. 10 жовтня 2022 року президент Путін оголосив про атаки на енергетичну інфраструктуру України. Відтоді хвилі ракетних обстрілів та атак безпілотниками вплинули на газову, теплову та електричну інфраструктуру країни.

18. Запорізька атомна електростанція залишається під контролем російських збройних сил. Розгортання військовослужбовців і техніки на цих об'єктах, а також обстріли в безпосередній близькості викликали побоювання великої ядерної аварії.¹¹

19. Спроби залучити Російську Федерацію та Україну до конструктивних переговорів не увінчалися успіхом, адже кожна зі сторін відкидає умови, висунуті іншою.

V. Вплив на цивільне населення

20. За один рік цей збройний конфлікт завдав величезної шкоди цивільному населенню. Станом на 15 лютого 2023 року УВКПЛ зафіксувало 8 006 загиблих і 13 287 поранених цивільних осіб в Україні, починаючи з 24 лютого 2022 року. Серед дорослих жертв серед цивільного населення, стать яких була відома, 61,1 відсоток становлять чоловіки та 39,9 відсотків – жінки. УВКПЛ вважає, що реальні цифри значно вищі.¹² Окрім людських втрат, цей збройний конфлікт в Україні призвів до переміщення населення, небаченого в Європі з часів Другої світової війни. Станом на 21 лютого 2023 року УВКБ ООН повідомило про приблизно вісім мільйонів біженців з України по всій Європі, з яких близько 90 відсотків – це жінки та діти.¹³ Крім того, близько 5,4 мільйона осіб наразі є переміщеними особами на території України.¹⁴ Майже 18 мільйонів людей в Україні потребують гуманітарної допомоги, причому в особливо важких умовах вони опинилися протягом зимових місяців.¹⁵ Конфлікт вплинув на право людей на охорону здоров'я, освіту, належне житло, харчування та воду. Особливо постраждали деякі вразливі групи населення, такі як люди похилого віку, діти, особи з інвалідністю та представники меншин. Конфлікт не оминув жодного регіону країни.

IV. Порушення міжнародного права

21. У проведенні розслідувань метою Комісії було забезпечення широкого тематичного та географічного висвітлення подій. Вона зосередилася на розслідуванні поведінки під час ведення бойових дій і скоєння порушень особистої недоторканності, включаючи позасудові страти, катування і жорстоке поводження, позбавлення волі, сексуальне і гендерне насильство. Комісія також розглянула порушення законів про окупацію та переміщення дітей. Комісія встановила, що порушення прав людини та

⁸ У рамках цієї доповіді «російська влада» означає російську військову та цивільну окупаційну владу, а також усі пов'язані з нею де-факто органи влади, озброєні групи та приватні військові та охоронні компанії.

⁹ Офіційний сайт Кремля: «Підписання договорів про приєднання Донецької та Луганської народних республік та Запорізької та Херсонської областей до Росії», 30 вересня 2022 р.

¹⁰ [A/RES/ES-11/4](#).

¹¹ Новини ООН, «Голова ядерної агенції ООН: нічні вибухи біля АЕС в Україні – це «гра з вогнем!» – Глава ООН з питань ядерної безпеки», 20 листопада 2022 р..

¹² УВКПЛ. «Тюрк висловлює жаль через високу кількість людських жертв війни Росії проти України, оскільки підтверджені жертви серед цивільного населення за минулий рік перевищили 21 000 осіб» 21 лютого 2023 р.

¹³ УВКБ ООН, [Ситуація з біженцями](#) в Україні.

¹⁴ [Матриця МОМ](#) з відстеження переміщень.

¹⁵ УКГС. Україна: [Доповідь про поточну ситуацію](#), 10 лютого 2023 р.

міжнародного гуманітарного права, а також пов'язані з ними злочини, були скоєні на всій території України, а також у Російській Федерації.

22. У всіх розглянутих справах Комісія прагнула ідентифікувати окремих осіб, які скоїли порушення та злочини, підрозділи, дислоковані у відповідних районах, та їхню вертикаль підпорядкування. Комісія намагалася визначити, чи були злочини скоєні у порядку виконання наказів або стратегії посадовців вищого рівня. Комісія розробила окремий список ідентифікованих порушників і військових підрозділів, відповідальних за злочини і порушення.

A. Порушення, скоєні під час ведення бойових дій

1. Огляд

23. Комісія провела розслідування 25 окремих нападів із застосуванням вибухової зброї в населених пунктах у дев'яти регіонах України, як на території, контрольованій урядом України, так і на території, контрольованій російською владою. Усі ці напади було здійснено із використанням зброї, яка передбачувано здатна завдати шкоди цивільному населенню в населених пунктах, через що було вражено цивільних осіб або цивільні об'єкти. Багато нападів визнані невибірковими, оскільки вони, серед іншого, використовували метод чи засоби, що не могли бути спрямовані на конкретну військову ціль або їх вплив не можна було обмежити відповідно до вимог. Російські збройні сили здійснили або, ймовірно, здійснили більшість таких нападів. Деякі з цих атак були непропорційними та ініційованими з очевидним ігноруванням факту наявності великого скупчення цивільних осіб або об'єктів, які перебувають під спеціальним захистом, що спричинило надмірну шкоду і страждання. Невелика кількість невибіркових нападів, ймовірно, була скоєна українськими збройними силами.¹⁶

24. Комісія також задокументувала численні атаки, спрямовані на енергетичну інфраструктуру України, що розпочалися після 10 жовтня 2022 року. Вона встановила, що ці атаки були непропорційними, повсюдними та систематичними.

25. Крім того, Комісія розслідувала випадки, коли сторони збройного конфлікту не змогли захистити цивільне населення або цивільні об'єкти від наслідків бойових дій.

26. Використання вибухової зброї великої зони ураження в населених пунктах було однією з основних причин жертв серед цивільного населення. За оцінками УВКПЛ, 90,3% жертв серед цивільного населення були спричинені застосуванням вибухової зброї.¹⁷ Внаслідок таких атак було пошкоджено або зруйновано тисячі житлових будинків, понад 3000 навчальних закладів¹⁸ і понад 600 медичних установ.¹⁹ Систематичні напади на енергетичні об'єкти протягом певних періодів позбавляли значну частину цивільного населення доступу до електроенергії, води, систем санітарії, опалення і телекомунікацій, а також ускладнювали доступ до послуг у сфері охорони здоров'я та освіти.

27. В усіх відвіданих місцях Комісія задокументувала значну шкоду, завдану цивільному населенню, і на власні очі побачила пошкодження будівель та інфраструктури. Комісію вразили масштаби руйнувань у містах Харків, Чернігів та Ізюм. Хоча команда Комісія не змогла відвідати Маріуполь, вони опитали понад 30 цивільних осіб, які перебували у місті під час облоги та бомбардувань міста російськими збройними силами. Опитані повідомили про часті та інтенсивні обстріли та авіаудари, в тому числі по цивільних будівлях, та описали використання вибухової зброї в цей період як «постійне» і «нескінченне». Фото, відео та супутникові знімки

¹⁶ У рамках цієї доповіді «українські збройні сили» означитимуть всіх комбатантів визначених як такі або які безпосередньо пов'язані з українськими збройними силами.

¹⁷ Див. примітку 12.

¹⁸ ЮНІСЕФ: Війна стала на заваді [освіти](#) 5.3 мільйонів дітей в Україні.

¹⁹ Всесвітня організація охорони здоров'я, [задокументовані дані](#) від 24 лютого 2022 року до 1 лютого 2023 року.

підтверджують масштабні руйнування житлових районів. Крім того, у цей період цивільне населення залишалося без доступу до основних послуг.

2. Незаконні напади на території, контрольовані урядом України

28. Комісія розслідувала атаки, здійснені із застосуванням вибухової зброї на населені пункти, контрольовані урядом України.²⁰ Деякі з них було здійснено в контексті спроб російських збройних сил захопити ці населені пункти, в той час як інші атаки було спрямовано на райони, віддалені від лінії фронту. Розслідувані Комісією напади становлять невелику частку від загальної їхньої кількості.

29. Відповідно до міжнародного гуманітарного права, напади, які не спрямовані на конкретну військову ціль або застосовують метод чи засоби ведення бойових дій, що не можуть бути спрямовані на конкретну військову ціль або вплив таких методів та засобів неможливо обмежити, є невибірковими.²¹ Задokumentовані Комісією атаки вразили цивільну інфраструктуру, зокрема, житлові будинки, лікарні, школи, готель, магазини, театр, аптеку, дитячий садок і залізничний вокзал.

30. У деяких з розглянутих ситуацій Комісія не змогла виявити військових цілей. Стосовно випадків, коли об'єкти військового значення, які могли бути умисними цілями цих атак, знаходилися поблизу деяких місць ударів, то, в цілому, Комісія встановила, що російські збройні сили використовували зброю, яка вражала як військові, так і цивільні об'єкти без розрізнення. Комісія визначила чотири типи зброї, застосування якої в населених районах призвело до невибіркових атак: некеровані бомби, скинуті з літаків; протикорабельні ракети великої дальності типу Х-22 або Х-32, які при ураженні наземних цілей виявляються неточними; касетні боєприпаси, які за визначенням розкидають дрібні суббоєприпаси на великій площі; та реактивні системи залпового вогню, що накривають велику територію некерованими ракетами.

31. Комісія розслідувала обставини нападів, здійснених або ймовірно здійснених російськими збройними силами, та дійшла висновку, що більшість атак мали невибірковий характер. Зокрема у таких широко висвітлених випадках, як атака на міський драматичний театр 16 березня 2022 року під час облоги Маріуполя, в результаті якого загинула і була поранена велика кількість людей; напад 8 квітня 2022 року на залізничний вокзал у Краматорську, в результаті якого загинуло 59 і було поранено 92 особи; напад 27 червня 2022 року на торговий центр у Кременчуці, в результаті якого загинула 21 особа і десятки були поранені.

32. У випадках декількох атак Комісія встановила, що російські збройні сили не вжили можливих запобіжних заходів для перевірки присутності цивільних осіб.²² Сотні цивільних осіб перебували в місцях, що постраждали від обстрілів залізничного вокзалу Краматорська та драматичного театру у Маріуполі. Так само сотні цивільних осіб перебували в житлових районах Чернігова під час нападів 3 березня 2022 року, в результаті чого загинуло принаймні 20 осіб, а багато інших отримали поранення. Незалежно від того, чи знаходилися там військові цілі, проведення аналізу цілей мало б показати російським збройним силам присутність великої кількості цивільних осіб.

33. Постраждала цивільна інфраструктура, зокрема, функціонуючі медичні заклади, також є свідченням нездатності вжити запобіжних заходів. Ці випадки включають напад 9 березня 2022 року на центр первинної медико-санітарної допомоги № 3 міста Маріуполя, де було вражено пологове відділення, коли загинула щонайменше одна вагітна жінка та її ненароджена дитина. Навіть якщо, здійснюючи ці напади, російські збройні сили переслідували військові цілі, статус медичних закладів, що перебувають під особистим захистом, мав би спонукати їх до особливої обережності.

34. Комісія дійшла висновку, що російські збройні сили здійснювали, а в деяких випадках, ймовірно, здійснили невибіркові та непропорційні напади, що є порушенням

²⁰ У рамках цієї доповіді «українська влада» означає українську військову та цивільну владу, а також усі пов'язані з нею особи та угруповання.

²¹ Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, стаття 51(4)-(5).

²² Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, стаття 57(2).

міжнародного гуманітарного права.²³ Численні приклади таких атак та невжиття можливих запобіжних заходів свідчать про нехтування російськими збройними силами вимогою мінімізації шкоди, нанесеної цивільному населенню.

35. Комісія також проаналізувала, чи можуть бомбардування Маріуполя та ведення облоги міста становити злочин проти людяності.²⁴ Однак, оскільки Комісія не мала доступу до Донецької області, в тому числі до Маріуполя, вона не має достатніх підстав для такого висновку і рекомендує провести відповідні подальші розслідування.

3. Незаконні напади на території, контрольовані російськими збройними силами

36. Комісія виявила випадки, коли українські збройні сили, можливо, використовували касетні боеприпаси та протипіхотні міни, що розкидаються за допомогою ракет, в місті Ізюм Харківської області у період з березня по вересень 2022 року, коли воно перебувало під контролем російських збройних сил. Україна, на відміну від Російської Федерації, є державою-учасницею Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, якою забороняється будь-яке використання протипіхотних мін.

37. Три наступні приклади ілюструють застосування зброї, що має характеристики касетних боеприпасів, у місті Ізюм у зазначений період. 9 травня 2022 року стався обстріл житлового району, в результаті якого три людини загинули і шість отримали поранення. 14 липня 2022 року в районі центрального ринку стався обстріл, в результаті якого були поранені дві літні жінки. 16 липня 2022 року кілька суббоеприпасів влучили в житловий район, у тому числі в дитячий садок, де шукали притулку близько 250 осіб, в результаті чого загинули двоє літніх людей.

38. Свідчення свідків також вказують на те, що протипіхотні фугасні міни використовувалися в населених пунктах з липня 2022 року і, зокрема, перед виведенням російських збройних сил. Вони призвели до тяжких поранень серед цивільного населення. Після огляду нерозірваних наземних мін, фотографій та записків зброї Комісія ідентифікувала їх як протипіхотні фугасні наземні міни (ПФМ), також відомі як «міни-метелики», які, ймовірно, були скинуті за допомогою ракет системи «Ураган». На той час українські збройні сили були дислоковані у межах ураження таких ракет.

39. Розглянувши контекст, у якому сталися ці інциденти, зокрема, те, що напади було здійснено в період, коли атакована територія перебувала під контролем російських збройних сил, застосовані системи озброєння, та той факт, що атаки повторювалися і вразили цивільне населення або цивільні об'єкти, Комісія дійшла висновку, що українські збройні сили, ймовірно, вчинили невідомі атаки, що порушує міжнародне гуманітарне право.²⁵

4. Напади на об'єкти енергетичної інфраструктури України

40. Комісія розслідувала численні атаки на енергетичні об'єкти в Україні, які російські збройні сили розпочали 10 жовтня 2022 року. Критично важливі об'єкти енергетичної інфраструктури в Україні були атаковані з перших етапів вторгнення. Однак, коли президент Путін заявив, що «за пропозицією Міністерства оборони і відповідно до плану Генерального штабу Росії було завдано масованого удару високоточною зброєю дальнього радіусу дії з повітря, моря і суші по українських енергетичних, військових і комунікаційних об'єктах», характер цих атак суттєво змінився у декількох аспектах.²⁶

41. По-перше, значно зросла інтенсивність атак: з 10 жовтня 2022 року по 1 лютого 2023 року було принаймні 13 хвиль атак із застосуванням сотень ракет дальнього радіусу дії та безпілотників, оснащених вибухівкою. По-друге, було розширено географічні рамки, адже ці атаки вразили 20 з 24 областей України. Нарешті, якщо до 10 жовтня 2022 року атаки були зосереджені переважно на паливних установках та

²³ Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, стаття 51(4)-(5).

²⁴ Див. Римський статут, стаття 7(1).

²⁵ Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, стаття 51(4)-(5).

²⁶ Офіційний сайт Кремля, «[Зустріч із постійними членами Ради безпеки](#)», 10 жовтня 2022

електричній інфраструктурі, пов'язаній із залізничною системою, то після цієї дати атаки систематично спрямовувалися на електростанції та іншу інфраструктуру, критично важливу для передачі електроенергії та виробництва тепла по всій Україні. Грунтуючись на цих факторах, Комісія встановила, що атаки на енергетичну інфраструктуру, починаючи з 10 жовтня 2022 року, були повсюдними та систематичними і що їхньою метою було виведення з ладу енергетичної системи всієї країни із передбачуваними наслідками для системи теплопостачання.

42. Виведення з ладу електричних підстанцій, електростанцій та інших об'єктів, які виробляють енергію та тепло, необхідне для виживання населення, завдало значної шкоди цивільним. Цілі регіони і мільйони людей періодично залишалися без електрики або опалення, особливо взимку, і, як наслідок, з обмеженим доступом до води, санітарних умов, продуктів харчування, охорони здоров'я та освіти. Незважаючи на публічну інформацію про шкоду, завдану цивільному населенню після перших кількох атак, російські збройні сили продовжували наносити удари по об'єктах енергетичної інфраструктури.

43. Комісія дійшла висновку, що ці атаки російських збройних сил були непропорційними і що вони становлять воєнний злочин, який полягає в надмірній кількості випадкових смертей, поранень або пошкоджень.²⁷ Вона також встановила, що атаки були повсюдними і систематичними і можуть становити злочин проти людяності, що полягає у скоєнні інших нелюдських діянь. Для розслідування цих атак потрібен додатковий час та ресурси, щоб з'ясувати, чи дорівнює сукупний вплив цих атак, що цілком вірогідно, враховуючи їхній масштаб, одному із перелічених злочинів проти людяності, та в якій мірі ця стратегія атак була спрямована проти цивільного населення.²⁸

Потрібен додатковий час і ресурси для розслідування атак, щоб з'ясувати, чи можна порівняти сукупний вплив атак, як це можливо, враховуючи масштаби атак, з одним із перерахованих злочинів проти людяності, і якою мірою політика була спрямована проти мирного населення.

5. Наражання цивільного населення на небезпеку

44. Під час ведення бойових дій російські збройні сили наражали цивільне населення на значні ризики. Комісія встановила, що вони неодноразово навмисно розміщували свої війська або техніку в житлових районах, а іноді змушували цивільне населення залишатися там або поблизу їхніх позицій.

45. Військові операції поблизу або з території Запорізької атомної електростанції в Енергодарі Запорізької області створили значну загрозу для станції, наближаючи ризик серйозного ядерного інциденту. 4 березня 2022 року російські збройні сили розпочали атаку на цей об'єкт, і спроби взяти під контроль станцію призвели до запеклих боїв. На відеозаписах видно, що в результаті атаки спалахнула пожежа, яка завдала руйнувань частинам станції. Крім того, російські збройні сили розмістили військову техніку на території об'єкту та поблизу нього і продовжують здійснювати звідти обстріли. Супутникові знімки від 29 серпня 2022 року, вочевидь, показують військову техніку, розташовану менш ніж за 150 метрів від реактора.

46. Комісія також задокументувала, що на територіях, підконтрольних українським збройним силам, у деяких випадках не було розмежування між збройними силами та цивільним населенням, що наражало цивільне населення на небезпеку. Так було, наприклад, у Чернігові, де українські сили територіальної оборони розмістили штаб у школі № 18, а деякі з їхніх членів – у школі № 21. Ці школи також використовувалися для роздачі гуманітарної допомоги населенню. 3 березня 2022 року авіаудар по обох школах призвів до загибелі цивільних осіб та військовослужбовців.²⁹

²⁷Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, статті 51(4)-(5), 57(2)(a)(iii)-(b) (заборона невибіркових нападів) та 85(3)(b)-(5) (воєнний злочин, що полягає у спричиненні надмірної кількості випадкових смертей, поранень чи ушкоджень).

²⁸Див. Злочин проти людяності, що полягає у скоєнні інших нелюдських діянь, Римський статут, стаття 7(1)(к).

²⁹[A/77/533](#), пар. 55.

47. Комісія дійшла висновку, що сторони конфлікту поставили під загрозу цивільне населення, адже не вжили необхідних максимально можливих запобіжних заходів, таких як уникнення розгортання військових об'єктів у межах або поблизу густонаселених районів, і тим самим порушили міжнародне гуманітарне право.³⁰ Крім того, з міжнародного гуманітарного права випливає, що російські збройні сили повинні уникати розгортання будь-яких військових об'єктів поблизу атомної електростанції, та жодна зі сторін конфлікту не має права робити станцію об'єктом нападу.³¹

В. Порушення проти особистої недоторканності

1. Порушення проти особистої недоторканності скоєні російською владою

48. У районах, які опинилися під контролем російської влади в Україні, Комісія задокументувала систематичність навмисних вбивств, незаконного позбавлення волі, тортур, згвалтувань і незаконного переміщення затриманих осіб. Порушення також були скоєні щодо осіб, депортованих з України до Російської Федерації.

49. Комісія визначила певні елементи, які є спільними для різних закономірних виявлених порушень:

50. У випадках позасудових страт і катувань, нападники здебільшого спрямовували свої дії проти осіб за будь-яку форму реальної чи уявної підтримки українських збройних сил³² або за будь-які дії, спрямовані проти російських збройних сил.

51. Під час отримання початкового контролю над населеними пунктами в Україні російські збройні сили вчиняли умисні вбивства, незаконні затримання, згвалтування та сексуальне насильство в контексті обшуків помешкань, що спрямовувалися на виявлення прибічників українських збройних сил або знаходження зброї.

52. Крім того, коли російська влада контролювала території протягом тривалого часу, вони створювали спеціальні місця ув'язнення, застосовували більш різноманітні методи тортур і, крім того, переслідували осіб, які відмовлялися співпрацювати. За словами потерпілих і свідків, незаконне ув'язнення, тортури, сексуальне та гендерне насильство вчинялося низкою осіб, зокрема, Національна гвардія Росії та підпорядковані їй підрозділи, Федеральна служба безпеки Російської Федерації, а також проросійські збройні формування з так званих Донецької та Луганської народних республік.

(а) Позасудові страти

53. Зібрані докази свідчать про поширену систематичність позасудових страт у районах, контрольованих російськими збройними силами, скоєних у 17 населених пунктах Чернігівської, Харківської, Київської та Сумської областей, найбільша кількість позасудових страт скоєна у Київській області, включно з містом Буча. Комісія підтвердила страту 65 чоловіків, двох жінок і 14-річного хлопчика. У районах, де Комісія проводила розслідування, більшість порушень сталися протягом перших кількох місяців збройного конфлікту. Більшість випадків, задокументованих Комісією у відвіданих нею місцевостях, сталися протягом перших кількох місяців збройного конфлікту.

54. У більш ніж половині розслідуваних страт свідки востаннє бачили жертв під вартою російських збройних сил. У кількох випадках очевидці бачили, як російські збройні сили проводили страти. В цих випадках Комісія дійшла висновку, що відповідальність несуть російські збройні сили. В інших випадках, тіла жертв знайшли в місцях або поблизу місць, де базувалися російські збройні сили. Після цього Комісія дійшла висновку, що відповідальність, ймовірно, несуть російські збройні сили.

³⁰ Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, стаття 58.

³¹ Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, стаття 56.

³² Серед тих, кого цілеспрямовано переслідували, були учасники колишньої Антитерористичної операції, що проводилася у деяких районах, Донецької та Луганської областей у період з 2014 по 2018 рр., та українські сили територіальної оборони.

55. Затримання, допити, катування або жорстоке поводження часто передували стратам. Деяких жертв знайшли зі зв'язаними руками чи ногами. Згідно медичних записів та фотографій, найпоширенішим способом убивства ставав постріл у голову з близької відстані.

56. Комісія дійшла висновку, що російські збройні сили вчиняли умисні вбивства цивільних осіб або осіб, позбавлених боєздатності (*hors de combat*), в контрольованих ними районах, що є воєнними злочинами та порушенням права на життя.³³

(b) Напади на цивільна населення під час пересування

57. Комісія виявила закономірність нападів на цивільне населення у Харківській, Київській та Сумській областях, коли вони перебували під контролем російських збройних сил. Комісією задокументовано 18 таких випадків у лютому та березні 2022 року, в яких загинуло 14 чоловіків, вісім жінок, одна дівчина та троє хлопців, а шестеро отримали поранення. Більшість розглянутих Комісією випадків скоєно у Київській області. У багатьох із цих випадків Комісія знайшла достатньо доказів, щоб зробити висновок, що відповідальними за ці напади є російські збройні сили.

58. Напади відбувалися не тільки під час спроб цивільних осіб евакуюватися, а також під час повсякденної діяльності. В усіх випадках постраждали були одягнені в цивільний одяг, не були озброєні та їхали на цивільних автомобілях, деякі авто мали напис «діти» на вікнах. Декілька атак сталося в одних і тих самих місцях або поблизу них, наприклад, на відрізках траси Е40 у Київській та Харківській областях. Комісія опитала тих, хто вижив, свідків і родичів загиблих, а також переглянула кадри, на яких видно навіть більше пошкоджених автомобілів на цій трасі. Таким чином, напади не були поодинокими, що свідчить про те, що певні військові підрозділи відповідальні за численні інциденти. Деякі випадки, вочевидь, були навмисними, наприклад, коли солдати відкривали вогонь по цивільних автомобілях, які не становили небезпеки, бо ці автомобілі зупинилися або від'їжджали в протилежну від них сторону. В інших випадках не було жодних ознак того, що нападники вжили заходів для перевірки чи була ціль військовою.³⁴

59. Комісія дійшла висновку, що російські збройні сили вчинили або, ймовірно, вчинили невідомі напади на цивільне населення або цивільні об'єкти, що є порушенням міжнародного гуманітарного права та права на життя.³⁵ У деяких випадках вони не зробили все можливе аби переконатися, що об'єкти, які будуть атакуватися не є цивільними особами або цивільними об'єктами. Напади, які, очевидно, навмисно спрямовані проти цивільних осіб, є воєнними злочинами.³⁶

(c) Незаконне позбавлення волі

60. Комісія зафіксувала систематичність повсюдного позбавлення волі, спрямовану проти різних категорій осіб в районах, контрольованих російськими збройними силами. Жертвами стали чоловіки та жінки різного віку і діти. В Україні, зокрема, у Чернігівській, Донецькій, Харківській, Херсонській, Київській та Запорізькій областях та у Російській Федерації, Комісія визначила місця ув'язнення, де російська влада утримувала велику кількість людей протягом тривалого часу. Комісія зосередила свої розслідування на 14 таких місцях. Процесуальні вимоги щодо затримання не були дотримані. Умови утримання були однаково нелюдськими. У багатьох випадках ув'язнення було тривалим, найдовший випадок – понад дев'ять місяців. Родичам нічого не повідомляли, а причини ув'язнення належним чином не пояснювали.

61. Російська влада тримала під вартою осіб різних професій, більшість з яких становили молоді або середнього віку чоловіки, зокрема будь-які особи, які раніше

³³ Наприклад, Четверта Женевська конвенція, стаття 147; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, стаття 6(1).

³⁴ Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, стаття 57(2).

³⁵ Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, стаття 51(4)-(5); Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, стаття 6(1).

³⁶ Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, стаття 85(3)(а), (5).

були пов'язані з українськими збройними силами³⁷, місцеві чиновники, державні службовці, діючі або колишні співробітники правоохоронних органів, активісти і журналісти, працівники освіти, працівники Запорізької АЕС, волонтери, які займалися евакуацією цивільного населення тощо. Вони також утримували людей, які мали вплив у своїх громадах, щоб примусити їх та місцевих мешканців співпрацювати. Деяких ув'язнювали разом із родичами, включно з дітьми, або групами.

62. Незаконне позбавлення волі найчастіше відбувалося на блокпостах чи пунктах фільтрації, якими керували російські збройні сили, або на вулицях. Російська влада також затримувала людей під час обшуків будинків (див. пункт 57) або на робочих місцях. Затримання часто ставали передвісником тортур і страт.

63. Нападники, зазвичай, звинувачували затриманих у реальній чи уявній допомозі українським збройним силам або знаходили щось, що під час перевірки телефонів, на їхню думку, виглядало підозрілим. У багатьох випадках російська влада затримувала людей без будь-яких вагомих на те підстав, а з огляду на наявність родичів в українських силових чи правоохоронних органах, відмова від співпраці, участь у акціях протесту проти окупації, проукраїнські погляди чи наявність певних видів татуювань.

64. Серед визначених Комісією місць позбавлення волі були деякі імпровізовані місця. У перші тижні окупації такі імпровізовані місця були більш поширеними. Решту створили в постійних установах, таких як поліцейські дільниці. Умови утримання були невідповідними у всіх таких місцях. Камери були переповнені, тому люди були вимушені спати на підлозі або по черзі. Часами чоловіків, жінок і дітей тримали разом. Повідомлялося про відсутність світла та вентиляції, труднощі з диханням, відсутність опалення в холодні температури. Санітарні умови були неадекватними – іноді відро чи пляшка використовувалися для туалету, а можливість помитися була обмежена або взагалі відсутня. В одному випадку десять людей похилого віку загинули внаслідок нелюдських умов у підвалі школи, тоді як інші затримані, в тому числі діти, були змушені знаходитися в одному місці з тілами померлих.

65. Такі умови тримання під вартою можуть непропорційно впливати на людей, залежно від їхньої статі. Деякі жінки самі обмежували споживання води та їжі через почуття сорому, пов'язаного з використанням туалету на очах у інших. Коли вода була доступна, то не було приватності. Також жінки зазнавали страждань під час менструації через відсутність можливості підтримувати гігієну, що може призводити до серйозних інфекційних захворювань і хвороб.

66. Численні особи, яких утримували в районах, що знаходилися під контролем Росії, досі вважаються зниклими безвісти. Родичі, які зверталися до російської влади, повідомили, що найчастіше не отримували відповіді або не були поінформовані про місцезнаходження жертв.

67. На підставі великої кількості задокументованих випадків, Комісія дійшла висновку, що російська влада незаконно затримувала різні категорії цивільних осіб та інших осіб, які перебувають під захистом, часто без вагомих причин або без дотримання процесуальних вимог. Умови утримання, зазвичай, були нелюдськими. Такі позбавлення волі є воєнним злочином і є порушенням права на свободу та особисту недоторканність.³⁸

(d) Незаконні переміщення та депортація затриманих осіб

68. Комісія розглянула ситуації, коли російські збройні сили переміщували затриманих в межах України або депортували їх до Російської Федерації.³⁹ Жертвами були як чоловіки, так і жінки. У Російській Федерації частину затриманих утримували в ізоляторах попереднього ув'язнення Курської та Брянської областей. Саме там утримували велику кількість українців. За словами колишніх затриманих, російська

³⁷ Учасників колишньої Антитерористичної операції переслідували (АТО) цілеспрямовано.

³⁸ Четверта Женевська конвенція, стаття 147; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, стаття 9(1).

³⁹ [A/77/533](#), п. 80.

влада оголосила деяких із затриманих військовополоненими. Однак, після розгляду обставин їх справ, Комісія встановила, що вони зберегли свій цивільний статус.

69. У рамках розслідування встановлено декілька випадків переміщення та депортації у березні 2022 року. У двох випадках жертв спочатку утримували у тимчасовому місці утримання у селі Димер, потім перевели до іншого такого ізолятора на території аеродрому Гостомель, обидва населені пункти знаходяться у Київській області, потім їх депортували через Білорусь разом з іншими затриманими до місця утримання у Брянській області Російської Федерації. В іншому випадку молоду жінку спочатку утримували у тимчасовому місці утримання у селі Новий Биків Чернігівської області, а потім депортували разом з іншими затриманими до місця утримання у Курській області Російської Федерації. Там трьох постраждалих допитали, звинуватили в підтримці українських збройних сил і піддали тортурам. У двох інших випадках двох чоловіків, а потім ще одного чоловіка, спочатку ув'язнили в тимчасовому місці утримання у селі Боромля Сумської області, а потім разом з іншими затриманими депортували до Російської Федерації, в місце неподалік кордону. Там російська влада утримувала їх у підвалі разом з іншими затриманими з України і допитувала їх.

70. Комісія дійшла висновку, що російська влада здійснила незаконні переміщення та депортацію цивільних осіб та інших осіб, які перебувають під захистом, в межах України або до Російської Федерації відповідно. Це становить воєнний злочин.⁴⁰

(е) Катування та жорстоке поводження

71. Комісія виявила повсюдне і систематичне застосування тортур і жорстокого поводження з боку російської влади щодо людей, яких вона утримувала в Україні у Чернігівській, Донецькій, Харківській, Херсонській, Київській, Сумській та Запорізькій областях, та у Російській Федерації. Тортури були поширені щодо певних категорій людей. Більшість жертв були чоловіками; катували як цивільних осіб, так і військовополонених. Оскільки російська влада встановила контроль на певних територіях, Комісія виявила, що більш різноманітні, але схожі методи тортур систематично застосовувалися в місцях утримання, які російська влада організувала в різних регіонах України.

72. Особливо жорстокі катування застосовувалися щодо діючих або колишніх військовослужбовців українських збройних сил та пов'язаних з ними осіб, зокрема їх родичів. Жертвами катувань також стали місцеві чиновники, правоохоронці, працівники Запорізької АЕС, цивільні особи з проукраїнськими поглядами.

73. Катування застосовувалися з метою отримання інформації про українські збройні сили, отримання зізнань, примусу жертв до співпраці або для покарання. Тортури зазвичай поєднувалися з тривалими допитами. Жертвам часто зав'язували руки чи надягали наручники, зв'язували ноги, закривали очі капюшоном толстовки або зав'язували очі стрічкою, одягали мішки або щось з речей на голову. За словами деяких колишніх ув'язнених, російська влада називала їх «нацистами», «фашистами» і «терористами» і змушувала їх проходити «сесії з денацифікації», що склалися з жорстоких побоїв.

74. Нападники завдавали сильного фізичного та душевного болю і страждань. У перші тижні збройного конфлікту, під час перебування у тимчасових місцях утримання в Україні, жертви розповідали про побиття прикладами або кийками, застосування до них електрошокерів, згвалтування та тривале перебування на холоді. У деяких випадках катування супроводжувалися стратами (див. пункт 55).

75. На територіях, що перебували під тривалим контролем Росії, та в більш постійних місцях ув'язнення застосовувалися додаткові методи тортур. Одним із таких методів було ураження електричним струмом за допомогою військового телефону, відомого як «тапінк», підключеного до електричного кабелю з затискачами на ногах, пальцях або статевих органах чоловіків. Нападники називали це «дзвінком Леніну» або «дзвінком Путіну». Інші методи включали підвішування затриманих до стелі зі зв'язаними руками – «поза папуги», задушення кабелями, удушення поліетиленовими

⁴⁰ Четверта Женевська конвенція, стаття 147.

пакетами чи протигазами, звалтування та інше сексуальне насильство (див. пункти 81 і 82). Жертви стали свідками смерті співув'язнених після жорстоких тортур.

76. У Російській Федерації ув'язнення часами починалося з жорстокої «процедури прийомки». Жертви повідомили про ураження електрошокерами, побиття кийками, удушення поліетиленовими пакетами та примусове оголення на очах інших (див. пункт 81). Колишнього затриманого побити в *«покарання за те, що він розмовляв українською мовою»* і за те, що *«не пам'ятав слова гімну Російської Федерації»*. Одна жінка розповіла, що кілька разів втрачала свідомість від побоїв, але нападники будили її, щоб продовжити бити.

77. Комісія дійшла висновку на підставі задокументованих випадків, що російська влада застосовувала катування та жорстоке та нелюдське поводження, що є військовим злочином і порушенням заборони катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання.⁴¹ Крім того, спрямування такого ставлення на конкретні категорії осіб і послідовне використання одних і тих самих методів тортур у кількох областях України, які російська влада контролювала протягом тривалого періоду часу, дозволило Комісії зробити висновок, що російська влада застосовувала тортури систематично та повсюдно. Ці обставини, включно з елементами планування та наявними ресурсами, вказують на те, що російська влада могла вчинити тортури, що становлять злочини проти людства. Комісія рекомендує провести подальші розслідування, щоб з'ясувати, чи катування скоєні російською владою в організованих нею місцях утримання в Україні та катування затриманих, яких депортували з України до Російської Федерації, застосовувалися у підтримку певної політики в цьому відношенні.⁴²

(f) Сексуальне та гендерно зумовлене насильство

78. Комісія задокументувала випадки сексуального та гендерно зумовленого насильства у 9 областях України та на території Російської Федерації,⁴³ жертвами яких були жінки, чоловіки і дівчата, віком від 4 до 82 років. Встановлено, що російська влада вчиняла сексуальне насильство здебільшого у двох ситуаціях: під час обшуків у будинках і щодо позбавлених волі жертв. Крім того, Комісія задокументувала випадки, коли російська влада вдавалася до примусового оголення під час затримання, на блокпостах і фільтраційних пунктах.

79. Коли російські збройні сили взяли під контроль населені пункти в Україні та провели обшуки помешкань з метою пошуку людей, які підтримували українські збройні сили (див. пункт 51), у деяких випадках солдати гвалтували та чинили сексуальне насильство, коли вони вривалися в будинки жертв. Комісія задокументувала такі порушення в Чернігівській, Харківській, Херсонській та Київській областях, причому більшість випадків вчинено у Київській області протягом перших двох місяців збройного конфлікту. Більшість жертв – це жінки, які перебували вдома самі.

80. Звалтування було вчинено під загрозою вогнепальної зброї, з особливою жорстокістю та актами катування, такими як побиття та удушення. Нападники іноді погрожували вбити жертву або її родину, якщо вона буде чинити опір. У деяких випадках кілька солдатів гвалтували одну й ту саму жертву, або звалтування тієї самої жертви відбувалося кілька разів. В одному випадку жертва була вагітна і намагалася благати солдатів пощадити її; через кілька днів у неї стався викидень. Нападники також у деяких випадках страчували або катували чоловіків та інших родичів чоловічої статі. Члени сім'ї, включаючи дітей, іноді змушені були спостерігати, як нападники гвалтують їхніх близьких.

81. Комісія виявила численні випадки сексуального та гендерно зумовленого насильства, вчиненого російською владою під час незаконних ув'язнень в Україні у Донецькій, Харківській, Херсонській, Київській та Луганській областях, та у

⁴¹ Наприклад, Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, стаття 75(2)(a)(ii); Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, стаття 2.

⁴² Див. Римський статут, стаття 7(1)(f).

⁴³ [A/77/533](#), пункти 88-98.

Російській Федерації (див. пункти 74 та 75). Випадки сексуального та гендерно зумовленого насильства в місцях позбавлення волі стосуються переважно чоловіків, як цивільних, так і військовополонених. Зібрані докази свідчать про те, що сексуальне насильство, рівнозначне тортурам, і загроза його застосування являлися суттєвим аспектом тортур, які застосовувала російська влада, використовуючи методи, серед яких були зґвалтування, удари електричним струмом по статевих органах, витягування пеніса за допомогою мотузки та кастрація. Комісія також проаналізувала ознаки таких дій на тілах загиблих. За словами постраждалих, нападники мали на меті отримати інформацію або зізнання, змусити співпрацювати, покарати, залякати або принизити їх, як окремих осіб чи як групу.

82. Серед інцидентів, задокументованих Комісією, дві окремо опитані жінки, яких російська влада утримувала в установах в двох різних місцях Харківської області, описали, як солдати наказали їм повністю роздягнутися, торкалися усюди їхніх тіл та зґвалтували їх. Комісія також проаналізувала відео, на якому видно, як російські збройні сили кастрували, а потім розстріляли полоненого українського солдата.

83. Якщо говорити про примусове оголення, то в різних ситуаціях російські збройні сили наказували людям роздягатися та залишатися оголеними, у тому числі протягом тривалого часу, що може бути формою сексуального насильства. Такі випадки виявлені в Україні у Донецькій, Харківській, Київській областях та у Російській Федерації. Жертвами стали чоловіки, жінки та один 17-річний хлопець. Такі дії вчинялися під час ув'язнення, на пунктах фільтрації і блокпостах, в тому числі з метою приниження потерпілих під час катувань і затримання або для перевірки наявності татувань. Примусове оголення виходило за межі того, що було б прийнятним в рамках безпекових перевірок.

84. Наприклад, Комісія задокументувала випадки примусового оголення протягом тривалого часу, яке відбувалося у принизливий спосіб, щодо нових затриманих, коли вони прибули до Оленівської виправної колонії в Донецькій області та в місцях позбавлення волі в Російській Федерації. В іншому випадку російські збройні сили затримали священника, повністю його роздягли, побили та наказали йому голим марширувати вулицями свого села.

85. Комісія може зробити висновок з огляду на задокументовані випадки, що деякі члени російських збройних сил, в підконтрольних їм районах, скоїли військовий злочин, що полягає у зґвалтуванні та сексуальному насильстві, яке може бути прирівняним до катування.⁴⁴ Зґвалтування та катування є військовими злочинами та порушенням відповідних зобов'язань щодо прав людини. Акти примушування до оголення можуть бути формою сексуального насильства і можуть становити військовий злочин у вигляді посягання на особисту гідність.⁴⁵

2. Порушення проти особистої недоторканості з боку української влади

(а) Катування та нанесення поранень військовополоненим

86. Раніше Комісія описувала два інциденти в селі Мала Рогань Харківської області та в селі Дмитрівка Київської області, коли українські збройні сили або пов'язані з ними сили поранили, катували та розстріляли полонених солдат російських збройних сил.⁴⁶ У листі Генеральної прокуратури України до Комісії з цього приводу підкреслено, що по цих справах розпочато досудове розслідування. У цьому листі також зазначено, що об'єктивних даних про причетність українських військовослужбовців на той момент не встановлено, але слідчі дії тривають.⁴⁷ Однак Комісія встановила, що особи, відповідальні за порушення, або офіційно належали до українських збройних сил, або воювали разом з ними, коли сталися зазначені інциденти.

⁴⁴ Наприклад, Четверта Женевська конвенція, ст. 27.

⁴⁵ Наприклад, Четверта Женевська конвенція, ст. 27; Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, стаття 75(2)(b).

⁴⁶ [A/77/533](#), пункти 86-87.

⁴⁷ Лист від Генеральної прокуратури України від 27 січня 2023.

(b) Ймовірне застосування тортур та жорстоке поводження з колабораціоністами

87. З 24 лютого 2022 року українська влада розпочала тисячі розслідувань за звинуваченнями в колабораціонізмі та державній зраді в контексті збройного конфлікту.⁴⁸ Комісія збрала десятки свідчень адвокатів, колишніх затриманих та родичів затриманих щодо затримань за звинуваченнями у державній зраді, колабораціонізмі та підтримці держави-агресора. Наявні звинувачення, що під час затримання українська влада застосовувала тортури, жорстоке поводження, порушувала процесуальні права та утримувала осіб у нелюдських умовах.

88. Свідки повідомляли про побиття, імітацію страт і погрози завдання шкоди затриманим або їх родинам. Повідомлялося, що у деяких випадках, ордер на арешт був відсутній, а окремих затриманих тримали під вартою інкомунікадо, іноді протягом кількох днів. Також повідомлялося про депривацію сну та їжі.

89. Комісія стурбована цими звинуваченнями. Однак на момент написання цього звіту Комісія не мала змоги їх підтвердити, тому рекомендує провести подальше розслідування.

С. Порушення законів окупації

90. Комісія вивчила контекст та обставини, за яких російська влада, організувала та провела так звані референдуми у період між 23-27 вересня 2022 року на окупованих територіях Донецької, Херсонської, Луганської та Запорізької областей щодо питання їх приєднання до Російської Федерації. Встановлено, що проведення так званих референдумів порушує Конституцію України, яка регламентує порядок організації референдуму в Україні.⁴⁹ Таким чином, це було порушенням міжнародного гуманітарного права, яке передбачає, що держава-окупант повинна поважати закони, що діють на території, яку вона окупує.⁵⁰ Крім того, Комісія приходить до висновку, що анексія чотирьох регіонів є незаконною, ґрунтуючись на принципах міжнародного права, які стверджують, що «[жодні] територіальні надбання шляхом погрози силою чи її застосування не повинні визнаватися законними».⁵¹

91. Крім того, Комісія встановила, що проведення так званих референдумів відбувалося в загальній атмосфері страху та примусу. Деякі співрозмовники розповіли, що перед голосуванням російська влада відвідувала домівки людей для того, щоб запитати, що вони будуть робити стосовно референдуму. Під час виборчих днів співрозмовники бачили як «працівники виборчої комісії» у супроводі озброєних людей ходили від дверей до дверей з виборчими урнами.

92. Відповідно до так званих «договорів», підписаних Російською Федерацією та чотирма окупованими регіонами, на відповідних територіях надавалося російське громадянство. Комісії відомі випадки, коли місцеві мешканці відчували примус подавати документи на отримання російського паспорту. Зокрема, цивільні особи пенсійного віку зверталися за російськими паспортами після повідомлення представників російської влади, про те, що для отримання пенсії або подальшого отримання пенсії їм потрібно мати російський паспорт. Державні службовці та інші працівники державних служб, які хотіли зберегти свою роботу у російських адміністраціях, повинні були подати заяву на отримання російського паспорта для збереження своїх посад.

93. Згідно свідченням, російська влада затримувала місцевих чиновників і службовців на окупованих територіях, щоб змусити їх співпрацювати. У березні 2022 року у Палаці культури Мелітополя затримали мера Мелітополя (Запорізька область). Крім того, у серпні 2022 року голову територіальної громади на Херсонщині затримали російські збройні формування, які увірвалися до її будинку. Комісія отримала імена 27 голів територіальних громад Херсонщини, які, за повідомленнями, затримані російською владою. Також мали місце випадки затримання, жорстокого

⁴⁸ <https://www.gp.gov.ua/>.

⁴⁹ Конституція України, ст. 72-73.

⁵⁰ Гаазька конвенція, ст. 42-43.

⁵¹ [A/RES/2625\(XXV\)](#); [A/RES/3314\(XXIX\)](#), Додаток, ст. 5(3).

поводження та вигнання з рідних міст директорів шкіл і викладачів для того, щоб змусити їх викладати за російськими програмами у школах. Батькам учнів надсилали повідомлення з погрозами та залякуванням, щоб змусити їх записати своїх дітей до шкіл, які працюють за російською системою на окупованих територіях.

94. Комісія дійшла висновку, що російська влада застосовувала фізичний або моральний примус до цивільних осіб на окупованих територіях, що порушує міжнародне гуманітарне право.⁵² Крім того, російська влада незаконно утримувала людей, що є воєнним злочином.⁵³

D. Примусові переміщення та депортації дітей

95. Українські та російські урядові особи заявили, що сотні тисяч дітей було переміщено з України до Російської Федерації, починаючи з 24 лютого 2022 року, але цифри сильно відрізняються. У системі збору даних, що створив уряд України, зазначено, що станом на кінець лютого 2023 року до Російської Федерації було депортовано 16 221 дитину. Комісія не змогла перевірити ці цифри.⁵⁴

96. Згідно із заявами та повідомленнями ЗМІ, російські урядові особи вжили правових та політичних заходів щодо українських дітей, переміщених до Російської Федерації, зокрема, надання російського громадянства та влаштування дітей у прийомні сім'ї, що, ймовірно, створює підстави, за яких частині дітей доведеться назавжди залишитися в Російській Федерації. У зв'язку з цим у травні 2022 року президент Путін підписав указ про спрощення процедури отримання громадянства Російської Федерації для деяких категорій дітей.⁵⁵ В липні 2022 року Марія Львова-Белова, уповноважена при Президентові Російської Федерації з прав дитини, заявила в інтерв'ю ЗМІ, що «тепер, коли діти стали громадянами Росії, тимчасова опіка може стати постійною».⁵⁶

97. Комісія визначила три основні випадки, коли російська влада переміщувала українських дітей з одних районів, контрольованих російською владою в Україні, до інших таких районів, або до Російської Федерації, зокрема це діти, які: втратили батьків або тимчасово втратили зв'язок з ними під час військових дій; розділені з батьками, коли одного з батьків затримали у пунктах фільтрації; та діти, які знаходилися в установах догляду. Комісія розглянула випадки стосовно переміщення 164 дітей віком від чотирьох до 18 років з Донецької, Харківської та Херсонської областей.

98. Міжнародне гуманітарне право забороняє евакуацію дітей стороною збройного конфлікту, за винятком тимчасової евакуації, коли цього вимагають вагомні причини, пов'язані зі станом здоров'ям або лікуванням дітей або, якщо вони не перебувають на окупованій території, з їхньою безпекою. Для цього має бути надано письмову згоду батьків або законних представників.⁵⁷ У всіх ситуаціях, які розглядала Комісія, переміщення дітей не відповідало вимогам, встановлених міжнародним гуманітарним правом. Переміщення не було виправдано міркуваннями безпеки або станом здоров'я. Нема підстав, що вказували б на те, що переміщення дітей на територію, підконтрольну уряду України було неможливе. Також, вірогідно, що російська влада не намагалася встановити контакт з родичами дітей або з українською владою. Незважаючи на те, що переміщення мали бути тимчасовим, з різних причин більшість з них стали тривалими, а батьки або законні опікуни та діти стикалися з низкою перешкод у налагодженні контакту, возз'єднанні сім'ї та поверненні дітей до України.

99. В окремих випадках велика кількість дітей з територій, які перебували під контролем Російської Федерації в Харківській, Херсонській та Запорізькій областях,

⁵² Четверта Женевська конвенція, ст. 31.

⁵³ Четверта Женевська конвенція, ст. 147.

⁵⁴ [Діти війни \(childrenofwar.gov.ua\)](https://childrenofwar.gov.ua).

⁵⁵ Див. Указ Президента Російської Федерації від 30 травня 2022 року № 330 про внесення змін до Указу Президента Російської Федерації від 24 квітня 2019 року № 183 «Про визначення в гуманітарних цілях категорій осіб, які мають право подати заяву про прийняття в громадянство Російської Федерації в спрощеному порядку», стаття 1.

⁵⁶ Офіційний телеграм Telegram-канал Марії Львови-Белової, 5 липня 2022 р.

⁵⁷ Додатковий протокол 1, ст.78(1).

тимчасово виїхали за згодою батьків до таборів відпочинку в Криму або в Російській Федерації. Батьки та діти зазначили, що коли ці території повернулися під контроль уряду України, російська влада вимагала від батьків або законних опікунів особисто прийхати, щоб забрати своїх дітей, що передбачає тривалу та складну подорож і безпекові ризики. З цієї причини не всі батьки змогли забрати свої дітей, що призвело до тривалих або навіть невизначених за часом розлучень із сім'єю.

100. Батьки та діти повідомили Комісії, що під час перебування дітей у Російській Федерації або на контрольованих Росією територіях України в деяких випадках соціальні служби повідомляли дітям, що їх перенаправлять до установ догляду, прийомних сімей або усиновлять. Батьки також розповіли Комісії, що в деяких установах діти були одягнені в брудний одяг, на них кричали та обзивали. Харчування було поганим, а деякі діти з інвалідністю не отримували належного догляду та ліків. Діти виражали глибокий страх того, що вони можуть бути назавжди розлучені зі своїми батьками, опікунами чи родичами.

101. У всіх випадках, розглянутих Комісією, обов'язок відшукати та знайти батьків або членів сім'ї в основному лягав на дітей. Батьки та родичі зіткнулися зі значними логістичними, фінансовими та безпековими проблемами під час повернення своїх дітей. У деяких випадках для возз'єднання сімей потрібні були тижні або місяці. Свідки повідомили Комісії, що багато молодших дітей, яких біло переміщено, не змогли встановити контакт зі своїми родинами і, як наслідок, могли втратити зв'язок із ними на невизначений час.

102. Комісія дійшла висновку, що розглянуті нею випадки щодо переміщення та депортації дітей в межах України та до Російської Федерації порушують міжнародне гуманітарне право та становлять воєнні злочини.⁵⁸ Було встановлено, що російська влада порушила свої зобов'язання, згідно з міжнародним гуманітарним правом, що полягають у тому, щоб усіма можливими способами сприяти возз'єднанню сімей, роз'єднаних внаслідок цього збройного конфлікту.⁵⁹ Така поведінка може також становити воєнний злочин у вигляді невинуватеної затримки репатріації цивільних осіб.⁶⁰ Крім того, заходи щодо отримання громадянства та розміщення у сім'ях можуть серйозно вплинути на особистість дитини, що є порушенням права дитини на збереження своєї індивідуальності, зокрема громадянства, імені та родинних зв'язків, без протизаконного втручання, як це визнається міжнародним правом прав людини.⁶¹

V. Міри притягнення до відповідальності

103. Комісія уповноважена надавати рекомендації, зокрема, щодо заходів притягнення до відповідальності.⁶² «Заходи притягнення до відповідальності» – це загальний термін, що охоплює не лише кримінальну відповідальність, але й позасудові заходи.

104. МКС розслідує ймовірні воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид в Україні.⁶³ Він не має юрисдикції щодо злочину агресії в Україні. Були зроблені пропозиції щодо створення спеціального трибуналу з питань агресії. Будь-який такий трибунал повинен координувати свою діяльність з МКС. Крім того, такому трибуналу має бути надано необхідну міжнародну легітимність, як щодо його створення, так і функціонування. Обговорення нового трибуналу має поєднуватися із зусиллями щодо внесення змін до Статуту МКС задля того, щоб юрисдикція суду щодо агресії була ідентичною юрисдикції щодо інших трьох злочинів.

⁵⁸ Четверта Женевська конвенція, ст. 147.

⁵⁹ Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, ст. 74.

⁶⁰ Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, ст. 85(4)(b)-(5).

⁶¹ Конвенція про права дитини, ст. 8(1).

⁶² [Резолюція РПІЛ 49/1](#), пар. 11(е).

⁶³ МКС. [Заява Прокурора МКС, Каріма А.А. Хана, королівського адвоката, щодо ситуації в Україні: Отримання звернень від 39 держав-учасниць та початок розслідування](#), 2 березня 2022 року.

105. На додаток до судових заходів, існують інші виміри відповідальності, у тому числі встановлення істини, надання репарацій та гарантій неповторення.⁶⁴ Повне здійснення прав жертв буде можливим лише після припинення бойових дій, але вже зараз можна вжити заходів, що сприятимуть остаточному здійсненню цих прав. Пріоритет слід надавати створенню реєстру жертв та забезпеченні інституційної підтримки, включно із послугами психічного здоров'я та психосоціальними послугами.

106. Комісія заохочує тісну координацію діяльності численних національних та міжнародних організацій у сфері притягнення до відповідальності. Мінімізація дублювання зусиль та повторної травматизації жертв при одночасному підвищенні ефективності використання ресурсів є досяжною метою. Практичні кроки включають визначення слідчих інстанцій та установ, що може сприяти створенню індексу спільних доказів.

VI. Висновки та рекомендації

107. Цей збройний конфлікт в Україні має руйнівні наслідки на різних рівнях, особливо для окремих осіб, громад, суспільства, довкілля та економіки України. Він суттєво вплинув на реалізацію майже всіх прав людини. Люди живуть в атмосфері нестерпної невизначеності та страху. Безліч постраждалих намагаються впоратися з безпосередніми наслідками жорстких подій і масштабних руйнувань. На додаток до численних фізичних травм, на загоєння яких знадобиться час, глибокий психологічний вплив цих подій має довготривалі наслідки.

108. Комісія занепокоєна кількістю, географічним масштабом і тяжкістю порушень прав людини та відповідних міжнародних злочинів, які вона задокументувала під час виконання свого мандату. Від цих злочинів постраждали чоловіки, жінки, хлопці та дівчата різного віку та різного походження.

109. Комісія дійшла висновку, що російська влада вчинила численні порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини на додаток до численних воєнних злочинів, включаючи воєнні злочини, що полягають у спричиненні надмірної кількості випадкових смертей, поранень або пошкоджень, скоєні умисних вбивств, катуванні, нелюдському поводженні, незаконному позбавленні волі, звалтуваннях, а також незаконному переміщенні та депортації. Комісія також встановила, що починаючи з 10 жовтня 2022 року, низка атак російських збройних сил на об'єкти енергетичної інфраструктури України та застосування торгтур російською владою можуть становити злочини проти людяності.

110. В обмеженій кількості випадків Комісія встановила, що українські збройні сили, можливо, відповідальні за порушення міжнародного гуманітарного права та права прав людини, а також за деякі інциденти, що становлять воєнні злочини. До них належать невідомі напади та два випадки поранення і катування російських військовополонених.

111. Окрім того, що ті, хто вижив, поділилися з Комісією своїми глибокими втратами і травмами, вони підкреслили значущість встановлення винних та притягнення їх до відповідальності. Один чоловік, чий батько був страчений російськими збройними силами в Ізюмському районі, сказав Комісії: *«Вони покарали невинних людей; тепер ті, хто винен, якщо вони ще живі, мають бути покарані за всією суворістю закону»*.

112. Комісія рекомендує сторонам цього конфлікту:

(а) Поважати і забезпечувати дотримання всіх зобов'язань, передбачених відповідними договорами та міжнародним звичаєвим правом стосовно міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та міжнародного кримінального права;

(б) Дотримуватися всіх зобов'язань, закріплених у міжнародному гуманітарному праві, у тому числі вести точний облік усіх осіб, які перебувають під

⁶⁴ [A/RES/60/147](#); [A/RES/40/34](#).

контролем кожної зі сторін, та, виходячи з цього, обмінюватися відповідною інформацією;

(c) Забезпечити Міжнародному комітету Червоного Хреста необмежений доступ задля виконання роботи відповідно до свого мандату згідно з міжнародним правом;

(d) Захищати і поважати призначений для гуманітарної діяльності простір від дезінформації, політизації та поляризації;

(e) Вживати всіх можливих заходів, відповідно до міжнародних стандартів, для встановлення місцезнаходження всіх, хто зник безвісти або став жертвою насильницького зникнення – жінок, чоловіків, дівчат і хлопців – та з'ясування їхньої долі і забезпечення зв'язку з їхніми родинами;

(f) Забезпечити своєчасне, ефективне, ретельне, незалежне, неупереджене та прозоре розслідування та притягнення до відповідальності за всіма підозрами про скоєння міжнародних злочинів, порушень міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, включаючи сексуальне та гендерно зумовлене насильство і насильство над дітьми;

(g) Притягнути всіх винних до відповідальності в судовому порядку відповідно до міжнародних стандартів у сфері прав людини;

(h) Вжити всіх необхідних заходів для забезпечення здійснення права всіх жертв на встановлення істини та зрештою надання їм можливості отримати відшкодування та правовий захист, у тому числі компенсацію та реабілітацію;

(i) Ратифікувати міжнародні документи, учасниками яких вони ще не являються і які посилять захист цивільних осіб у збройних конфліктах.

113. Комісія рекомендує Російській Федерації негайно:

(a) Припинити агресію та всі акти насильства, вчинені проти цивільного населення в порушення застосовних норм міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, а також припинити застосування катування та інших форм жорстокого поводження, у тому числі сексуальне та гендерно зумовлене насильство;

(b) Вжити всіх можливих запобіжних заходів для захисту цивільних осіб і цивільної інфраструктури та припинити масові напади на об'єкти енергетичної інфраструктури України;

(c) Надати достовірну та вичерпну інформацію про кількість і місцезнаходження всіх дітей, які були переміщені в межах України або депортовані з України до Російської Федерації з будь-яких причин; сприяти встановленню ефективної комунікації між дітьми та їхніми сім'ями, а також негайно та активно розпочати процес їхнього повернення в Україну відповідно до забезпечення їхніх найкращих інтересів та виконання міжнародних зобов'язань, та використовувати технічну допомогу міжнародних організацій; запобігати будь-яким подальшим примусовим переміщенням дітей в межах України та їхній депортації з України.

(d) Звільнити або повернути в Україну всіх українських цивільних осіб, яких було депортовано до Російської Федерації і які наразі там утримуються внаслідок цього збройного конфлікту.

114. Комісія також рекомендує Російській Федерації:

(a) Забезпечити притягнення до відповідальності всіх винних, включаючи командирів та інших відповідальних осіб, а також тих, хто віддавав накази, вимагав або підбурював до вчинення міжнародних злочинів;

(b) Вжити необхідних заходів для запобігання скоєнню таких порушень і злочинів, зокрема, шляхом надання чітких інструкцій усім видам військ та іншим угрупованням, що беруть участь у цьому збройному конфлікті, з метою забезпечення дотримання військової дисципліни та поваги до міжнародного права прав людини і гуманітарного права, а також принципу відповідальності командування;

(c) Обмежити використання приватних військових та охоронних компаній у цьому конфлікті, оскільки досвід показує, що вони, з одного боку, перебуваючи поза формальним підпорядкуванням, а з іншого – маючи великий стимул конкурувати між

собою та з регулярними військами, часто порушують міжнародне право і, як правило, менш підзвітні, ніж регулярні війська;

(d) Поважати міжнародне гуманітарне право, що застосовується до окупованих територій, та утримуватися від створення будь-яких перешкод для надання гуманітарної допомоги на цих територіях;

(e) Повною мірою співпрацювати з усіма міжнародними моніторинговими та слідчими органами.

115. Комісія рекомендує Україні:

(a) В якості попереднього кроку на шляху до впровадження комплексної програми репарацій, створити реєстр жертв, що функціонуватиме як «інституційний портал» для кращої координації державних послуг, доступних жертвам;

(b) У рамках поточного робочого плану щодо пріоритизації багатогалузевої програми щодо психічного здоров'я та психосоціальної підтримки комплексно розглянути питання психічного здоров'я та психосоціальних потреб, що виникли внаслідок цього збройного конфлікту, шляхом вирішення проблем доступу та розподілу ресурсів для відповідних служб, а також посилення їхньої інституційної координації, правового регулювання, моніторингу та оцінки;

(c) Гармонізувати своє законодавство щодо воєнних злочинів у частинах, де воно не відповідає міжнародним стандартам, та внести зміни до національного Кримінального кодексу з метою уточнення визначення «колабораціонізму» задля уникнення правової невизначеності та завдання шкоди суспільній згуртованості;

(d) Враховуючи як величезне навантаження, так і обмеженість ресурсів, розробити стратегію розслідування та обвинувачення, що визначатиме пріоритетність справ на основі чітких критеріїв та забезпечуватиме дотримання належних процесуальних дій та прозорий моніторинг.

116. Комісія рекомендує іншим державам та регіональним і міжнародним організаціям:

(a) Посилити національні, регіональні та міжнародні механізми притягнення до відповідальності (як судові, так і позасудові), у тому числі шляхом покращення їхньої координації та підтримки ефективної участі громадянського суспільства і спільнот, що представляють жертв та осіб, що пережили насильство;

(b) Забезпечити подальшу інтеграцію правозахисних аспектів цього збройного конфлікту в Україні до порядку денного Ради Безпеки повною мірою.